

Alla LOBANOVA, Elena SLAVINA
Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny w Krzywym Rogu
Katedra Socjologii i Ekonomiki

KULTURA EKOLOGICZNA MIESZKAŃCÓW WIELKIEGO REGIONU PRZEMYSŁOWEGO JAKO CZYNNIK JEGO ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU (na przykładzie miasta Krzywy Róg, Ukraina)

Streszczenie. W artykule przedstawiono odautorską wizję roli kultury ekologicznej jak czynnika stabilnego rozwoju regionów przemysłowych we współczesnych warunkach. Uściśla się naukowe rozumienie treści i struktury kultury ekologicznej. Na podstawie wyników badań socjologicznych autorzy uzasadniają tezę, że poziom kultury ekologicznej zarówno ludności, jak i przedstawicieli biznesu na Ukrainie, między innymi w Krzyworoskim Regionie Przemysłowym pozostaje na niedostatecznym poziomie. Rozwijana jest myśl o konieczności doskonalenia państwowej polityki ekologicznej i wychowania ekologicznego w sferze edukacji.

Słowa kluczowe: Zrównoważony rozwój, kultura ekologiczna, region przemysłowy, kontrola ekologiczna

ECOLOGICAL CULTURE OF THE INHABITANTS OF LARGE INDUSTRIAL REGION AS A FACTOR OF ITS SUSTAINABLE DEVELOPMENT (FOR EXAMPLE, KRIVOY ROG, UKRAINE)

Abstract. The article is deal with ecological culture as a factor of sustainable development of industrial regions in modern conditions. The scientific understanding of the content and structure of ecological culture is specified. Based on the results of sociological research, the authors substantiate the level of environmental culture of both the population and business representatives in Ukraine, including Krivoy Rog is insufficient. It is necessary to improve the state environmental policy and environmental education.

Keywords: balanced development, ecological culture, region of industrial, ecological control

1. Wstęp

Współczesne sprzeczności rozwoju ekonomicznego większości państw polegają min. na tym, że nieprzerwanie rosnący potencjał ekonomiczny prowadzi do destruktywnych zmian w sferze ekologii. Naturalnie, problemy ekologiczne we współczesnych warunkach mają różne skale w różnych krajach i regionach. W jednych doprowadziły do pogorszenia sytuacji ekologicznej, w innych – do pogłębiających się kryzysów ekologicznych.

Alternatywą dla powstałej sytuacji jest wdrożenie *konceptji zrównoważonego rozwoju*, która przewiduje zaspokajanie rosnących potrzeb ludności, zwiększenie kapitału (wytwórczego, towarowego, społecznego, usługowego itp.), z równoczesną poprawą warunków ekologicznych i zapobieganiem ekologicznym kryzysom i katastrofom.

Jak wiadomo, koncepcja ta powstała w połowie lat 80. ubiegłego stulecia na podstawie *idei ekologicznie zorientowanego rozwoju (ekorozwoju)*, sformułowanej i po raz pierwszy ogłoszonej w 1972 r. na pierwszej w historii konferencji ONZ w Sztokholmie poświęconej ochronie środowiska.

Najbardziej rozwinięte kraje Unii Europejskiej, a także USA, Kanada i Japonia, po pokonaniu kryzysu energetycznego na skutek przyspieszonego wdrożenia osiągnięć naukowo-technicznych oraz znacznych inwestycji w strukturalną przebudowę gospodarki, zainicjowały trend do stabilizacji sytuacji ekologicznej. W krajach tych stworzone zostały i rozszerzają się sprzyjające warunki dla realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju.

Mniej rozwinięte kraje, jak na przykład Ukraina, przeżywająca głęboki kryzys ekonomiczny, znalazły się w sytuacji istotnych ekodestruktywnych przemian, związanych z rabunkową eksploatacją zasobów przyrodniczych.

Oprócz tego w ostatnich latach sytuacja ekologiczna Ukrainy jeszcze bardziej pogorszyła się na skutek trwającego konfliktu wojennego na wschodzie kraju w obwodach donieckim i ługańskim, niedofinansowania programów państwowych skierowanych na przezwycięzenie skutków awarii w Czernobylu, niedostatecznej uwagi struktur rządowych i biznesowych w sprawie technicznej przebudowy przedsiębiorstw przemysłowych i likwidacji odpadów przemysłowych, brakiem warunków dla magazynowania i utylizacji odpadów komunalnych.

Te właśnie problemy na poziomie makroekonomicznym i mikrospołecznym znacznie ograniczają możliwości społeczeństwa ukraińskiego w zakresie realizacji idei zrównoważonego rozwoju w najbliższej perspektywie. Nie przypadkiem Ukraina nazywana jest krajem „permanentnej katastrofy ekologicznej”, ponieważ należy ona do krajów z wysokim poziomem zanieczyszczenia środowiska, nadmiernym nagromadzeniem odpadów komunalnych i przemysłowych. Nie jest tu wyjątkiem i krzyworoskie zagłębienie wydobywcze rud żelaza, jedno z największych nie tylko na Ukrainie, ale i w Europie.

W związku z tym pojawia się konieczność naukowych poszukiwań i analizy determinantów zaistniałej sytuacji. Istoty problemu, naszym zdaniem, należy poszukiwać w *poziomie kultury*

ekologicznej zarówno społeczeństwa jako całości, jego struktur zarządzających i biznesowych, jak i każdego konkretnego człowieka.

Dlatego też *głównym celem* niniejszego opracowania jest naukowe uściślenie treści kategorii „kultura ekologiczna”; wyjaśnienie jej obecności i kondycji w świadomości obywateli Ukrainy, a także zdefiniowanie roli i potencjału w realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju w dużym przemysłowym regionie Ukrainy – obwodzie krzyworośkim.

2. Kultura ekologiczna jako fenomen społeczny

Wśród problemów społeczno-ekonomicznych, będących przedmiotem badań socjologicznych, szczególne miejsce przypada kulturze ekologicznej – kategorii, której istota wymaga kompleksowej i interdyscyplinarnej charakterystyki. Wydaje się to sprawą naturalną, wszak kultura ekologiczna jest badana zarówno w ramach nauk przyrodniczych, jak i społecznych.

Ukraińscy biolodzy N. Gnilusha i A. Afonin określają kulturę ekologiczną nie tylko jako zasób wiedzy, przekonań i orientacji jednostek ludzkich w odniesieniu do działań w przyrodzie opartych na zasadach ekologicznych, ale również jako realizację ludzkich celów w przyrodzie z wykorzystaniem rządzących nią praw¹.

Z kolei socjolożki, na przykład I. Sosunova, za zasadniczą kategorię w tym względzie uważają „moralność ekologiczną”, którą rozumieją jako „uświadomienie sobie przez ludzi społecznie niezbędnego typu zachowań w stosunku do przyrody i realizację ich w swobodnych działaniach jednostek, opartych na przekonaniach i opinii publicznej”².

W. Zalunin definiuje kulturę ekologiczną jako „sposób opanowania przyrody z uwzględnieniem wartości, będący swojego rodzaju mechanizmem spełniającym określone funkcje”, do których zalicza: adaptacyjną (specyficzny sposób adaptacji człowieka do przyrody); aksjologiczno-normatywną i regulacyjną (więzi między człowiekiem a człowiekiem i społeczeństwem a przyrodą, idealne projekty rozwiązywania istniejących sprzeczności między społeczeństwem a przyrodą) i komunikatywną (osiągnięcie wzajemnego zrozumienia w procesie wymiany informacji między podmiotami wykorzystującymi przyrodę na podstawie wspólnych wartości zapisanych w języku, a tym samym integrację, koordynację i konsolidację)³.

¹ Gnilusha N., Afonin A.: Ekologiczna kultura ta zdrowyj sposib zycia: oswitianskij aspekt, [w:] Aktualni problemy formuwania zdrowogo sposobu zycia. Materialy naukowo-praktycznoj konferencii (Krywij Rig, 31.05.2006). Kryworizkij Depżawnij Pedagogicznij Uniwersytet, Krywiy Rig, 2006, s. 30.

² Sosunova I.: Ekologiczna moral jako sociologiczna kategoria, [w:] Sociologia, teoria, metody, № 4. Instytut Sociologii NAN Ukrainy, Kuiu 2003, s. 132.

³ Zalunin W.: Socialnai ekologiya, 2003, <http://alternativa-tech.com/zalunin-sotsialnaya-ekologiya.html>, 15.03.2017.

Zaprezentowane podejścia (aksjologiczno-normatywne, etyczne i społeczno-praktyczne) w rozumieniu treści kultury ekologicznej aktualizują jej rozumienie, po pierwsze – jako całościowy kształt wiedzy, wartości, przekonań, orientacji podmiotów społecznych w kontekście stosunku człowieka do przyrody i środowiska jako całości; po drugie – jako społecznie niezbędny i uznany typ zachowań ludzi w otaczającym ich środowisku; i po trzecie – jako społeczny sposób czy mechanizm interakcji między człowiekiem i społeczeństwem a przyrodą. Zauważmy, że ten interdyscyplinarny format nie odzwierciedla podejścia ekonomicznego i psychologicznego, bez których zdefiniowanie kultury ekologicznej jako fenomenu społecznego nie jest kompletne.

Z psychologicznego punktu widzenia kulturę ekologiczną można rozpatrywać w kontekście rozwijającej się psychologii ekologicznej, której obiektem jest system „człowiek – środowisko (przyroda)” a przedmiotem – wzajemny związek, interakcja, wzajemny wpływ człowieka i środowiska. Jest rzeczą oczywistą, że w tak zarysowanym obszarze kultura ekologiczna przejawia się poprzez charakter i formy zachowań proekologicznych człowieka, a ściślej, jego motywacji kiedy jako substancjonalna część przyrody aktywnie porównuje swoje potrzeby z potencjalnymi zasobami przyrody.

Z ekonomicznego punktu widzenia kulturę ekologiczną należałoby traktować jako aksjologiczno-racjonalne działania społeczne (M. Weber), zorientowane na generowanie korzyści ekonomicznych, służących zaspokojeniu rosnących potrzeb przy minimalnym zużyciu zasobów.

W kolejnych podejściach w rozumieniu kultury ekologicznej można prześledzić trzy podstawowe zasady:

- konieczność uświadomienia sobie przez jednostkę i społeczeństwo charakteru działań w stosunku do przyrody w najszerszym tego słowa znaczeniu,
- wdrożenie racjonalnej praktyczno-kreatywnej działalności w otaczającym środowisku, w celu zaspokojenia podstawowych potrzeb ludzi,
- prognozowanie przez podmioty społeczne skutków swoich działań zasobowo-konsumpcyjnych.

Wdrożenie tych zasad jest niezbędne przy formowaniu myślenia ekologicznego i świadomości ekologicznej, będących integralnymi elementami kultury ekologicznej, na podstawie której budowana jest racjonalno-świadomościowa, podmiotowo-praktyczna działalność człowieka w środowisku naturalnym.

3. Poziom kultury ekologicznej ludności Ukrainy i Krzyworoskiego Okręgu Przemysłowego

Aby wygenerować i wdrożyć filozofię zrównoważonego rozwoju wymagany jest odpowiedni poziom kultury ekologicznej, która wyraża się przez to, w jakim stopniu obywatele postrzegają i rozwiązują problemy ochrony środowiska.

Ukraińscy socjologowie i biologowie, którzy wzięli udział w okrągłym stole „Znaczenie czystego środowiska w życiu Ukraińców”, zorganizowanym przez Międzynarodową Organizację Charytatywną „Środowisko – Prawo – Człowiek” i Fundację „Demokratyczne Inicjatywy” imienia Ilka Kucheriva, doszli do wspólnego wniosku, że „świadomość ekologiczna Ukraińców jest obecnie bardzo niska, i ten ekologiczny analfabetyzm wśród obywateli jest wyraźnym odzwierciedleniem niskiego priorytetu ochrony środowiska w polityce państwa”⁴.

Wniosek ten znajduje potwierdzenie w wynikach badań socjologicznych przeprowadzonych przez Fundację „Demokratyczne Inicjatywy” imienia Ilka Kucheriva na Ukrainie w 2015 roku, zgodnie z którymi, według słów jej dyrektorki I. Bekeshkinej, za główne problemy ekologiczne, respondenci uważają: zanieczyszczenie środowiska odpadami komunalnymi (59%); zanieczyszczenie powietrza szkodliwymi emisjami (43,8%) oraz niską jakość wody pitnej (42,3%). 61% respondentów uważa sytuację ekologiczną w swoim regionie za normalną, a 9% – za zadowalającą, natomiast 43% stwierdziło, że niemożliwe jest rozwijanie gospodarki bez przynoszenia szkód środowisku naturalnemu. Problemy ekologii i ochrona środowiska nie są priorytetem dla Ukraińców, ponieważ tylko 29,9% respondentów jest skłonna do udziału w opracowywaniu i realizacji działań mających na celu ochronę środowiska⁵.

Przytoczone dane świadczą o tym, że większość respondentów, po pierwsze – nie chce wnikać w istotę problemów ekologicznych, koncentrując uwagę wyłącznie na odpadach komunalnych oraz stanie powietrza i wody, a po drugie – nie dość jasno rozumie niebezpieczeństwo obecnej sytuacji ekologicznej pod względem jej potencjalnego wpływu na zdrowie ludzi, po trzecie zaś – z powodu słabo rozwiniętej świadomości ekologicznej są przyzwyczajeni do zaistniałej sytuacji i nie mają ochoty robić nic w sprawie zmian i ulepszeń.

Jak podkreślają socjologowie, większość respondentów uważa, że pogarszająca się sytuacja ekologia – to koszt rozwoju gospodarczego, przy czym w odpowiedziach widoczne są regionalne różnice: „w zachodnich regionach większość wierzy, że wzrost gospodarczy jest możliwy bez szkody dla środowiska, ale w regionach wschodnich i południowych, szczególnie

⁴ Socjologia ekologii – pro scho znaiuc, apro scho ne zdogadujutsia gromadiany, <http://dif.org.ua/article/sotsiologiya-ekologii-pro-shcho-znayut-a-pro-shcho-ne-zdogaduyutsya-gromadyani>, 10.03. 2017.

⁵ Ibidem.

zaś w Donbasie, uważa się, że wzrost gospodarczy nie jest możliwy bez szkody dla środowiska”⁶.

Nie ma wątpliwości, że nieracjonalne, ekstensywne wykorzystanie zasobów naturalnych powoduje ogromne i nieodwracalne szkody w środowisku. Jest to szczególnie widoczne na obszarach uprzemysłowionych, których zasoby naturalne są źródłem rozwoju gospodarczego i ważnym elementem w dochodach budżetu państwa. Na Ukrainie jednym z największych takich regionów jest Krzyworośkie Zagłębie Rudy Żelaza.

W 2016 roku przedsiębiorstwa kompleksu górniczo-przetwórczego wyemitowały do atmosfery 342 tys. ton zanieczyszczeń, produkując jednocześnie ponad 195,4 mln ton odpadów, których podstawową część stanowiły odpady z tytułu wydobycia i wzbogacania rudy; 132,5 mln ton z nich składowano w środowisku naturalnym⁷.

Oczywiste jest, że wpływ wydobywczych i przetwórczych przedsiębiorstw na środowisko ma niebezpiecznie destrukcyjny charakter zarówno dla naturalnego krajobrazu miasta, jak i powietrza oraz zbiorników wodnych, a co najważniejsze – dla zdrowia i życia mieszkańców miasta.

Bez względu na fakt, że w Krzywym Rogu już ponad sześć lat temu wprowadzono w życie wieloletni program rozwiązywania problemów ekologicznych (2011-2020), poziom ekologicznych zagrożeń dla ludności pozostaje nadal bardzo wysoki. Mieszkańcy miasta od dziesięcioleci odczuwają krytyczny wzrost wpływu zanieczyszczeń przemysłowych na środowisko, co stwarza bezpośrednie zagrożenie dla ich zdrowia i życia.

Jednakże, jak pokazują wyniki autorskich pilotażowych badań ludności Krzywego Rogu (próba 500 respondentów proporcjonalnie odzwierciedlała populację dorosłych według płci, wieku i miejsca zatrudnienia, marzec 2016 r.), większość respondentów (67,5%) zgadza się z poglądem, że „wydobycie i wzbogacanie rudy bez powodowania szkód dla środowiska nie jest możliwe”; około 40% respondentów – „dostosowało się do stanu powietrza i wody w Krzywym Rogu i nie odczuwa szczególnie jego negatywnego wpływu na swoje zdrowie”; ponad połowa respondentów (58%) – „nic nie wie i nigdy nie słyszało o odszkodowaniach dla mieszkańców regionów przemysłowych za naruszenie ich ekologicznych praw”; tylko jedna trzecia respondentów (35%) „chciałaby być członkami partii i ruchów ekologicznych”, a tylko jedna piąta (20,5%) „mogłoby uczestniczyć w akcjach ekologów”.

Znamienne, że w rankingu problemów występujących w mieście, które według respondentów powinny być natychmiast rozwiązywane, problemy ekologiczne zajmują dopiero czwarte miejsce, po wysokich opłatach za usługi mieszkaniowe i komunalne, niskim poziomie emerytur i płac oraz bezrobociu. Dane te sugerują, że nadal większość mieszkańców Krzywego Rogu nie posiada wystarczającego poziomu kultury ekologicznej, ponieważ

⁶ Ibidem.

⁷ Ekologiczna sytuacja w gorodzie Kriwoj Rog. Oficjalnyj sajt Ispolkoma Kriwororzkogo gorodskogo Sowjeta, http://kr.gov.ua/karta_saytu_pidrozdili_vikonkomu/upravlinnya_ekologii/ekologichna_situatsiya_u_misti_kriviy_rig, 15.03.2017.

niewiele wie na temat swoich praw ekologicznych, praktycznie ma niewielkie lub żadne pojęcie o nowych, przyjaznych dla środowiska metodach prowadzenia produkcji górnico-koksowniczej i nie widzi szczególnej potrzeby swojej działalności w ekologicznych akcjach i ruchach.

Jednak największe możliwości działań proekologicznych w mieście mają organy samorządu lokalnego, a nie obywatelskie organizacje czy ruchy społeczne.

A tymczasem znany na Ukrainie geolog I.S. Parańko, opierając się na wieloletnich badaniach, w następujący sposób kreśli skalę problemów, które powstały w wyniku wydobywania w Zagłębiu Krzyworośkim:

- 1) „Krzyworośka struktura geologiczna, w »podziemiach«, której zalegają unikalne złoża surowców mineralnych, leży na obszarze potężnego tzw. krzyworośko-kremenczugowskiego uskoku, praktycznie sięgającego geosfery Ziemi”, co prowadzi do przemieszczeń warstw geologicznych;
- 2) podczas prowadzenia prac pirotechnicznych przy wydobywaniu rudy następuje deformacja górotworu, w wyniku czego tworzą się „nowe pęknięcia pochodzenia technicznego niszczące naturalne”;
- 3) około 7 miliardów ton odpadów, które przez ponad 200 lat wydobywania rudy zgromadzono na hałdach wokół Krzywego Rogu, „wywiera nacisk na różne warstwy geologiczne”, co może doprowadzić do pęknięcia miękkich skał osadowych lub sztucznego trzęsienia ziemi;
- 4) „realne zagrożenie powodziowe niosą stawy składowania szlamów i sztuczne zbiorniki wody”⁸.

Przedstawiony przez naukowców ekologiczny obraz krzyworośkiego areału przyrodniczo-surowcowego sygnalizuje istnienie katastrofalnych zagrożeń, których lekceważenie grozi nieodwracalnymi skutkami.

Jak zauważa profesor W. Sidorenko, „rosnące tempo wydobywania rudy niesie ze sobą nie tylko sztuczne zagrożenia geologiczne, ale również inne, zarówno o charakterze geopolitycznym, jak i gospodarczym”, co może doprowadzić do nieodwracalnej katastrofy: Krzywy Róg może stać się „miastem-widmem”⁹ (dzisiaj w mieście mieszka około 620 tysięcy mieszkańców).

Wierzmy, że naukowcy nie „przesadzają”, i nie prowokują paniki, a odwrotnie, wykazują nieodłączne cechy *nowego współczesnego poziomu ekologicznej kultury*, czyli zdolność do naukowego przewidywania przyszłości regionów uprzemysłowionych Krzyworoża i podobnych regionów, w przypadku braku należytej uwagi dla tych problemów. I to jest naturalne, że właśnie myśl naukowa pozwala dostrzec powstanie i rozwój większości procesów i zjawisk społecznych, często uprzedzając ich destrukcyjne konsekwencje.

⁸ Adamowich O.: Gorod nad biezdnjoj. Interwju profesorow W.D. Sidorenko i I.S. Paranko korespondentu gaziety „Zerkalo Niedieli”, № 29, 9 awgusta 2008, s. 11.

⁹ Ibidem.

Ważne jest, aby prognozy naukowców zostały wysłuchane przez przedstawicieli władz na szczeblu krajowym i regionalnym, dysponujących środkami finansowymi i materialnymi zasobami, których redystrybucja leży w zakresie ich uprawnień.

W tym przypadku powinniśmy mówić o tworzeniu *prognostycznego i twórczego myślenia ekologicznego*, jako podstawowego składnika kultury ekologicznej wszystkich grup społeczno-zawodowych, nie tylko na obszarach uprzemysłowionych, ale i politycznego establishmentu na szczeblu państwowym.

Głównym imperatywem prognostycznego i twórczego myślenia ekologicznego jest *świadome dążenie* podmiotów przedsiębiorstw do *racjonalności gospodarczej*, czyli do realizacji *konceptji zrównoważonego rozwoju*. Jak zauważają polscy ekonomiści S. Czaja, Z. Jakubczyk, R. Jonczy, racjonalność gospodarowania w procesie ekologizacji rozwoju gospodarczego zależy od dwóch czynników: po pierwsze chodzi o to, aby przy określonej ilości zasobów uzyskać maksymalne osiągnięcie celów, a po drugie, aby maksymalny poziom celów osiągnąć przy minimalnym wykorzystaniu zasobów¹⁰.

Mówimy tu więc o *celowej racjonalności* w relacjach „człowiek-przyroda” w procesie działalności gospodarczej jako podstawowym elemencie nowoczesnej kultury ekologicznej, człowieka wszak można uznać za racjonalny podmiot działań¹¹.

Równie ważnym elementem kultury ekologicznej jest *obecność odpowiedzialności ekologicznej* w prowadzeniu działalności biznesowej i wykorzystaniu zasobów naturalnych, które, według L. Amdzhadin, określać należy jako „rodzaj odpowiedzialności społecznej, zakładającej zrozumienie przez podmioty gospodarcze ich funkcji i roli w systemie stosunków »społeczeństwo-przyroda«; uświadomienie sobie potrzeby uznania i przestrzegania ogólnie przyjętych norm społecznych w odniesieniu do otaczającej przyrody; ocenę swoich działań z uwzględnieniem ich ekologicznych skutków dla siebie, współpracowników, okolicznej ludności, społeczeństwa jako całości; gotowość do wprowadzania zmian w swych działaniach (zachowaniu) w przypadku stwierdzenia odstępstw i naruszeń, prowadzących do niekorzystnych skutków ekologicznych”¹².

Naszym zdaniem ekologiczną odpowiedzialność za prowadzenie biznesu powinny ponosić nie tylko bezpośrednio podmioty działalności gospodarczej, ale również organy władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej. Pierwsze – w zakresie działań legislacyjnych i prawnych, drugie – wykonawczych i trzecie – w zakresie kontroli wykorzystania gruntów i zasobów naturalnych.

¹⁰ Czaja S., Jakubczyk Z., Jonczy R.: Pojęcie racjonalności gospodarowania wobec procesu ekologizacji rozwoju gospodarczego, [w:] Jagas J. (red.): Problemy ekologizacji rozwoju społeczno-gospodarczego. Opole 1999, s. 15.

¹¹ Por. Kuzior A.: Człowiek jako racjonalny podmiot działań w świetle założeń koncepcji zrównoważonego rozwoju. „Problemy Ekorozwoju”, Vol. 1, nr 2, 2006, s. 67-72.

¹² Amdzhadin L.: Socialnaia sostavliaiuschaja sowremennoj ekologiczeskoj politiki, [w:] Sociologia, teoria, metody, № 1. Instytut Sociologii NAN Ukrainy, Kuiu 2004, s. 64.

Można stwierdzić, że w tym sensie ekologiczna odpowiedzialność organów władz państwowych w Polsce pozostaje na znacznie wyższym poziomie niż na Ukrainie.

Na przykład w Polsce na wszystkich obszarach przemysłowych, w tym także w województwie śląskim, w ciągu ostatnich 25 lat systematycznie prowadzi się monitoring informacyjno-analityczny stanu środowiska naturalnego, którego wyniki są znane opinii publicznej w celu uświadomienia społeczeństwa i kontroli publicznej nad jego kondycją.

Zaś na Ukrainie, szczególnie w regionie krzyworoskim, próbę rozwiązania tego problemu podjęto dopiero w 2016 roku, dzięki stworzeniu Ekologicznego Paszportu Środowiska Miasta Krzywy Róg, w którym gromadzone są i rejestrowane dane statystyczne o stanie środowiska naturalnego i wpływie na nie miejscowych przedsiębiorstw.

Jest sprawą oczywistą, że formowanie odpowiedzialności ekologicznej związane jest z koniecznością funkcjonowania *kontroli społecznej* nad wykorzystaniem i eksploatacją zasobów naturalnych i działalnością produkcyjną podmiotów gospodarczych. Kontrolę tę mogą i powinny realizować różne ekologiczne organizacje i ruchy społeczne. Niestety, na dzisiejszej Ukrainie ruchy ekologiczne, w porównaniu z krajami UE, nie są na tyle rozwinięte, by stały się aktywnymi podmiotami takiej kontroli.

Jest sprawą ewidentną, że na Ukrainie kontrola społeczna nad polityką ochrony środowiska nie jest zinstytucjonalizowana, grupy inicjatywne są w stanie embrionalnym, co świadczy o braku odpowiedniego poziomu kultury ekologicznej zarówno u ludności regionów przemysłowych, jak i przedstawicieli władz publicznych.

4. Wnioski

Kultura ekologiczna jako zjawisko społeczne sprowadza się do racjonalnego i świadomego stosunku człowieka i społeczeństwa do przyrody i środowiska, przejawiającego się poprzez racjonalną przedmiotowo-kreatywną działalność ludzi w zakresie ostrożnego korzystania z zasobów naturalnych, w celu zaspokojenia rosnących potrzeb. Składowymi elementami kultury ekologicznej są: ekologiczne myślenie, ekologiczna świadomość, ekologiczna odpowiedzialność, ekologiczne zachowanie i działalność.

W celu realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju, który stanowi obecnie jeden z priorytetów w kontekście przyspieszonego wzrostu gospodarczego, wymagane jest kreowanie nowej kultury ekologicznej. Szczególnie wyraźnie problem ten daje o sobie znać w dużych ośrodkach przemysłowych, w tym również w regionie przemysłowym Krzywego Rogu, gdzie technologiczne i antropogeniczne oddziaływania zakładów przemysłowych na środowisko naturalne i zdrowie ludzi nosi destrukcyjny charakter.

Podstawowymi elementami tworzenia nowej kultury ekologicznej ludności Ukrainy, w kontekście tego, co zostało powiedziane, może być, według nas, doskonalenie przez wyższe

organy władz legislacyjno-prawnej bazy w dziedzinie ochrony środowiska; zwiększenie odpowiedzialności prawnej za rabunkową eksploatację zasobów naturalnych, zanieczyszczenie wody i powietrza; zwiększenie odpowiedzialności ekologicznej elit rządowych i biznesowych, a także naukowców – ekologów, biologów, socjologów, ekonomistów, w zakresie formowania skutecznej polityki ochrony środowiska i tworzenia obiektywnej diagnozy środowiska, w tym wykorzystania zasobów przyrody:

- *edukacja* w systemie szkolnictwa wyższego *specjalistów, cechujących się nowym myśleniem ekologicznym*, podstawą którego jest uświadomienie sobie przez nich konieczności realizacji w przyszłości racjonalnych działań w stosunku do środowiska w celu zaspokojenia interesów ekonomicznych; *utworzenie centrów informatyczno-analitycznych* w celu monitorowania sytuacji ekologicznej i charakteru wykorzystywania zasobów naturalnych zarówno w skali kraju, jak i obszarów uprzemysłowionych, aby zapobiec ekologicznym zagrożeniom i katastrofom;
- *reorientacja systemu edukacji* jako całości, w tym szkolnej, na formowanie ekologicznej odpowiedzialności jednostki, w pełni świadomej niebezpieczeństw związanych z ekologiczną ignorancją i zdolnej przewidywać konsekwencje własnej i społecznej eksploatacji zasobów naturalnych;
- *edukacja dla zrównoważonego rozwoju*¹³, której integralną częścią jest m.in. nowe podejście do ochrony środowiska i kształtowanie świadomości i kultury ekologicznej.

Bibliografia

1. Adamowich O.: Gorod nad biezdnój. Interwiju profesorow W.D. Sidorenko i I.S. Paranko korespondentu gazjety „Zerkalo Niedieli”, № 29, 9 awgusta 2008.
2. Amdžadin L.: Socialnaia sostawliaiuschaja sowremennoj ekologiczeskoj politiki, [w:] Sociologia, teoria, metody, № 1. Instytut Sociologii NAN Ukrainy, Kuiu 2004.
3. Gnilusza N., Afonin A.: Ekologiczna kultura ta zdorowij sposib žycia: oswitianskij aspekt, [w:] Aktualni problemy formuwania zdorowogo sposobu žycia. Materialy naukowo-praktycznoj konferencii (Krywuj Rig, 31.05.2006). Kryworizkij Depżawnij Pedagogicznyj Uniwersytet, Krywuj Rig 2006.
4. Czaja S., Jakubczyk Z., Jonczy R.: Pojecie racjonalności gospodarowania wobec procesu ekologizacji rozwoju gospodarczego, [w:] Jagas J. (red.): Problemy ekologizacji rozwoju społeczno-dospodarczego. Opole 1999.
5. Ekologiczna sytuacja w gorogje Kriwoj Rog. Oficjalnyj sajt Ispolkoma Kriwororzskogo

¹³ Kuzior A.: Dekada edukacji dla zrównoważonego rozwoju. Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, s. Organizacja i Zarządzanie”, z. 72. Gliwice 2014.

- gorodskogo Sowietu, http://kr.gov.ua/karta_saytu_pidrozdili_vikonkomu/upravlinnya_ekologii/ekologichna_situatsiya_u_misti_kriviy_rig, 15.03.2017.
6. Kuzior A.: Człowiek jako racjonalny podmiot działań w świetle założeń koncepcji zrównoważonego rozwoju. „Problemy Ekorozwoju”, Vol. 1, nr 2, 2006.
 7. Kuzior A.: Dekada edukacji dla zrównoważonego rozwoju. Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, s. Organizacja i Zarządzanie, z. 72. Gliwice 2014.
 8. Sociologia ekologii – pro scho znaiuc, a pro scho ne zdogadujutsia gromadiany, <http://dif.org.ua/article/sotsiologiya-ekologii-pro-shcho-znayut-a-pro-shcho-ne-zdogaduyutsya-gromadyani>, 10.03. 2017
 9. Sosunowa I.: Ekologiczna moral jako sociologiczna kategoria, [w:] Sociologia, teoria, metody, № 4. Instytut Sociologii NAN Ukrainy, Kuiu 2003.
 10. Zalunin W.: Socialnaj ekologija, 2003, <http://alternativa-tech.com/zalunin-sotsialnaya-ekologiya.html>, 15.03.2017.